

شاخص های حوزه انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری و راهکار های تحقق آن

* زینب فتاحپور^۱

چکیده

حوزه انقلابی عاملی مهم در به ثمر نشستن انقلاب اسلامی و تداوم آن تا به امروز بوده است. رهبر انقلاب اسلامی با درک صحیح از جایگاه حوزه و اطلاع از برنامه‌ریزی دشمن برای جداکردن حوزه از انقلاب و نظام، هشدار دادند که انقلابی نماندن حوزه، خطر انحراف نظام از انقلاب را به دنبال خواهد داشت. (بیانات: ۱۳۹۴/۱۲/۲۵) مسئله نوشتار حاضر این است که حوزه انقلابی از منظر امام خامنه‌ای، چه ویژگی‌ها، شاخص‌ها و بایسته‌هایی دارد. برای پاسخ به مسئله، با روش توصیفی - تحلیلی و رجوع به منابع کتابخانه‌ای (اعم از دیجیتالی و غیره)، مطالبات و رهنمودهای رهبری در قالب چستی، چرایی و چگونگی حوزه انقلابی، مورد تحلیل قرار گرفت و مشخص گردید انقلابی ماندن حوزه ضامن بقای نظام اسلامی است و حوزه باید نقش تاریخی خود را در پاسداری از نظام، صیانت از فضای انقلابی در کشور، تبیین مؤلفه‌های انقلاب، بصیرت‌افزایی به آحاد جامعه در عرصه‌های مختلف و ... ایفا کرده و نسبت به دیگر نهادها پیش‌رونده و پیش‌برنده باشد.

واژگان کلیدی: حوزه انقلابی، انقلابی‌گری، رهبر معظم انقلاب، انقلاب اسلامی، روحانیت.

^۱ - فتاحپور، زینب، طلبه حوزه علمیه الزهرا (س) شهرستان گیلانغرب

کلیدواژه «حوزه انقلابی» چند سالی است که توسط مقام معظم رهبری دام ظلّه در ادبیات سیاسی جامعه ایران رایج شده است و در سال‌های اخیر مورد توجه نخبگان، فضلا و اندیشمندان حوزه قرار گرفته است. مسائل مربوط به حوزه و روحانیت از سال‌های قبل از رهبری امام خامنه‌ای، مورد توجه و اهتمام ایشان بوده است. و این امر پس از انتصاب ایشان به رهبری امت، به طور جدی‌تر پیگیری شد و بحث تحول در ابعاد مختلف حوزه را از نخبگان حوزوی مورد مطالبه قرار دادند. ایشان تلاش کردند تا در هر دیدار با حوزویان و نمایندگان طلاب حوزه، بخش‌هایی از اندیشه خود درباره حوزه پیشرو و مطلوب را مطرح کنند. با توجه به نقش ممتاز و بی‌بدیل حوزه علمیه قم در پیروزی انقلاب اسلامی، اکنون انگیزه‌ها و طرح‌هایی برای «انقلاب‌زدایی» از حوزه علمیه وجود دارد، لذا مقام معظم رهبری نسبت به انقلابی نماندن حوزه احساس خطر کردند و در بیانی فرمودند: اگر بخواهیم نظام اسلامی همچنان اسلامی و انقلابی بماند، باید حوزه علمیه انقلابی بماند زیرا اگر حوزه علمیه انقلابی نماند، نظام در خطر انحراف از انقلاب قرار خواهد گرفت. (بیانات: ۱۳۹۴/۱۲/۲۵) از این رو مسئله نوشتار حاضر این است که دیدگاه‌های مقام معظم رهبری درباره حوزه انقلابی مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. برای این منظور با مطالعه بیانات معظم له، مفاهیم انقلابی، حوزه انقلابی، جایگاه حوزه انقلابی در نظام و اهمیت آن و همچنین شاخص‌ها و بایسته‌های حوزه انقلابی، استخراج شده و در قالب چستی، چرایی و چگونگی حوزه انقلابی به سامان رسید.

۲. چستی حوزه انقلابی

در این قسمت به دنبال ماهیت حوزه انقلابی هستیم. برای فهم صحیح تری از مفهوم حوزه انقلابی از منظر امام خامنه‌ای، لازم است درباره معنای انقلابی‌گری و انقلابی ماندن در اندیشه معظم له به اختصار تبیین صورت گیرد.

1. 2. معنای انقلابی‌گری

انقلابی‌گری به معنای دغدغه دینی در اجرای احکام الهی، حضور فعالانه و تأثیرگذار در عرصه‌های اجتماعی و تلاش برای برپایی حکومت اسلامی، ریشه در تاریخ اسلام و سیره نبی مکرم اسلام (ص) و اهل بیت (ع) دارد که در طول حیات مبارکشان، پیوسته در اندیشه حاکمیت دین خدا بر جامعه و برقراری حکومت اسلامی بوده و در این راه ناملازمات بیشماری چون تهمت و تهدید و زندان و تبعید را به جان خریده و سرانجام هستی خویش را تقدیم پروردگار کرده‌اند. (مجموعه مقالات همایش ملی حوزه انقلابی ۱۳۹۵: ۵)

مقام معظم رهبری در تعریف انقلابی گری می‌فرمایند: انقلابی‌گری یک مشی صحیح و عاقلانه و پُرانگیزه و پُر امید و شجاعانه به سمت اهداف والا است؛ این تعریف و معنای انقلابی‌گری است. و ایشان در تبیین معنای انقلابی‌گری، آن را در بستر نظام امکان پذیر دانسته و نفی نظام در قالب انقلابی گری را مردود می‌دانند. (بیانات: ۱۳۹۷/۳/۷)

اگرچه انقلابی‌گری در ادبیات علوم سیاسی در کنار «رادیکال»^[۲] یا «تندرو» آمده است ولی مراد ما از انقلابی‌گری، تندروی، اعتدال یا تفریط نیست، بلکه حرکت در مسیر انقلاب است. برخی به دلیل قرابت معنایی انقلابی‌گری با رادیکالیسم در ادبیات علوم سیاسی، به دنبال مصادره معنایی و حمل بار معنایی منفی بر آن هستند تا با تکنیک برچسب‌زنی برخی از جریان‌های انقلابی به «تندروی» آنها را تضعیف نمایند. در مقابل چنین جریان فکری و سیاسی، رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) با حمایت از انقلابیون، تندروی در مسیر حق را امری مطلوب می‌داند و با استناد به آیه «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ، أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» معتقدند در این راه برخی کندتر و برخی تندروتر هستند. (بیانات ۱۳۹۴/۱۲/۵) همچنین ایشان انقلابی‌گری را مبتنی بر پایبندی به حفظ اصول، مبانی و ارزش‌ها می‌دانند که جایگاهی در تفکر رادیکال ندارد.

به همین دلیل ایشان میانه را به معنای «راه مستقیم» معرفی کردند، که در مقابل آن تندروی قرار ندارد بلکه منحرفین از صراط مستقیم قرار دارند. بر این اساس است که حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از بکار بردن مفهوم تندرو در کنار روحیه انقلابی‌گری افراد را بر حذر می‌دارند: کسانی که در بیرون مرزها تعبیر تندرو را بکار می‌برند، مقصودشان جریان وفادار به انقلاب و حزب الهی‌ها است. (بیانات ۱۳۹۴/۱۲/۵) و این هم خطاست که ما خیال کنیم فلانی انقلابی است، یعنی فلانی افراطی است؛ انقلابی‌گری به معنای افراطی بودن نیست. این دوگانه‌های است که سوغات بیگانه‌ها و حرف دشمن است. (بیانات: ۱۳۹۵/۳/۱۴) بنابراین در داخل باید مراقبت شود که با تکرار این تعبیر، هدف دشمن تأمین نشود. (بیانات ۱۳۹۴/۱۲/۵)

2.2. تصور غلط از انقلابی‌گری

برخی‌ها تصور می‌کنند که انقلابی‌گری تا زمان به بار نشستن و پیروزی انقلاب است و پس از آن باید فورمیستی عمل کرد و نیاز به عمل انقلابی نیست. امام خامنه‌ای با رد این استدلال می‌فرماید:

در مجموعه‌ی انقلاب، از اوّل انقلاب یک تفکّر غلطی وجود داشت و آن این بود که انقلاب، تا وقت تشکیل نظام است؛ وقتی که نظام تشکیل شد و نهادها و مقرّرات و دیوان‌سالاری و مانند اینها مستقر شد، دیگر انقلاب برود دنبال کارش؛ دیگر کاری با انقلاب نداریم؛ انقلاب را هم معنا می‌کنند به تنش و دعوا و

سروصدا و کارهای غیر قانونی و از این حرفها. یک چنین تفکری مال امروز نیست و از روز اول پیروزی انقلاب یک چنین تفکری وجود داشت؛ این تفکر، غلط است. (بیانات: ۱۳۹۷/۳/۷)

کسانی که چنین تفکر غلطی را ترویج می کنند، درک درستی از مفهوم انقلاب اسلامی ندارند. «انقلاب فقط شورش کردن، به خیابان ریختن و جنجال کردن نیست. انقلاب یعنی تغییر بنیادین همه ی نهادهای اصلی زندگی جامعه؛ تغییر بنیادین آنچه غلط و کج و نابجاست، به آنچه صحیح و مستقیم و بجاست.» (بیانات: ۱۳۸۱/۱۱/۱۵)

3. 2. تشکیکی بودن مقوله انقلابی گری

مقام معظم رهبری با انتقاد از کسانی که تا کسی در مسیر انقلاب خوب حرکت نمی کند متهم به ضد انقلاب و غیر انقلابی می کنند، معتقد است مقوله انقلابی گری، مقول به تشکیک است و می فرماید:

این هم خطا است که ما از همه ی کسانی که انقلابی هستند، یک نوع عمل انقلابی توقع داشته باشیم؛ یا یک درجه ی از انقلابیگری توقع داشته باشیم؛ نه. به قول ما طلبه ها انقلابیگری مقول به تشکیک است. ممکن است یک نفر نسبت به مفاهیم انقلاب و عمل انقلابی بهتر حرکت کند، یک نفر به آن خوبی حرکت نکند اما در همان راه دارد حرکت میکند. اینکه ما هرکسی خوب حرکت نکرد یا به طور کامل حرکت نکرد را متهم بکنیم به غیر انقلابی یا ضد انقلابی این هم خطا است؛ ... مهم این است که آن شاخصها تطبیق بکند. مهم شاخصها است. مهم این است که آن کسی هم که با آن شدت و با آن جدیت حرکت نمیکند، شاخصهای انقلابیگری را داشته باشد. اگر این شاخصها وجود داشت، آن وقت طرف انقلابی است، فرد انقلابی، مجموعه ی انقلابی، دولت انقلابی، سازمان انقلابی؛ عمده این است که شاخصها را بشناسیم. (بیانات: ۱۳۹۵/۳/۱۴)

یکی از ثمرات رویکرد تشکیکی به مفهوم انقلابی گری را می توان تحقق هرچه بیشتر راهبرد جذب حداکثری و دفع حداقلی نظام جمهوری اسلامی دانست که بارها از سوی مقام معظم رهبری مورد تاکید قرار گرفته است.

4. 2. معنای صحیح انقلابی ماندن

رهبر معظم انقلاب پس از رد تصور غلط از انقلابی گری، در تبیین معنای صحیح انقلابی ماندن، آن را حرکتی مستمر و مدام با آگاهی و هوشیاری برای تحقق اهداف و آرمانهای نظام معرفی کردند و فرمودند:

بدیهی است که این آرمانها [ی انقلاب] در کوتاه‌مدت تحقق پیدا نمی‌کند؛ اگر بخواهیم این آرمانها در جامعه تحقق پیدا کند، یک حرکت بلندمدت لازم دارد. یعنی چه؟ یعنی زنده بودن انقلاب. ببینید! اینکه مدام می‌گوییم انقلابی باشیم، انقلابی بمانیم، معنایش این است. اگر چنانچه انقلاب استمرار پیدا کرد، تحقق این آرمانها ممکن خواهد شد؛ اگر چنانچه این استمرار با آگاهی و هوشیاری و دقت‌نظر و مانند اینها باشد، تحقق این آرمانها قطعی خواهد شد؛ اما اگر وسط راه به این نتیجه رسیدیم که انقلاب دیگر لازم نیست، دیگر دیوان‌سالاری و تشکیلات حکومت [باشد، اینها تحقق پیدا نمی‌کند]. مگر ما اصلاً انقلاب کردیم برای اینکه آنها بروند، حکومت را بدهند به ما؟ مگر برای این انقلاب کردیم که حکومت را بگیریم... پس بنابراین، انقلاب باید استمرار پیدا کند. ببینید! من با استدلال دارم می‌گویم که انقلابی باید بود و انقلابی باید ماند و انقلابی باید حرکت کرد... (بیانات: ۱۳۹۷/۳/۷)

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در کلامی دیگر انقلابی بودن را اینگونه تعریف فرمودند که: «انقلابی بودن یعنی اینکه از ابتدایی‌ترین مرحله تا مرحله پایانی با فکر و گفتمان انقلابی، افراد و اشخاص انقلابی و مجموعه و نهادهای انقلابی همراه بود و مواضع انقلابی و اسلامی را قاطعانه و بدون رودربایستی و مرعوب شدن بیان و حفظ کرد.» (بیانات ۱۳۷۹/۱۲/۹)

5. 2. معنای حوزه انقلابی

حوزه انقلابی مدّ نظر رهبر معظم انقلاب، مفهوم جدیدی از حوزه نمی‌باشد، بلکه با توجه به اهمیت و جایگاه حوزه در حفظ و تداوم انقلاب و خطرات پیش روی آن که در ادامه مقاله بدان اشاره خواهیم کرد، انتظار دارند که حوزه همانند سالهای پیروزی انقلاب اسلامی با قدرت و صلابت نسبت به ارزشها و آرمانهای انقلاب روشنگری کند و بر اجرایی شدن مفاهیم انقلابی اصرار ورزد. امام خامنه‌ای در این باره می‌فرماید: حوزه انقلابی به معنای واقعی کلمه یعنی معتقد به مبانی انقلاب، معتقد به ارکان فکری انقلاب، مصرّ بر اجرایی کردن مفاهیم انقلابی و رسیدن به ارزشها و آرمانهای انقلابی. (بیانات: ۱۳۹۴/۱۲/۲۵)

3. چرایی حوزه انقلابی

در این قسمت دیدگاههای مقام معظم رهبری در خصوص جایگاه حوزه در حفظ و استمرار انقلاب، لزوم انقلابی ماندن حوزه و خطراتی که آن را تهدید می‌کند و در یک کلام، حوزه را به اجمال مورد تحلیل قرار می‌دهیم.

بمانند، یا فراموش بشوند. اگر این شاخصها را ما بد تبیین کردیم، غلط ارائه دادیم، مثل این است که یک قطب‌نما را در یک راه از دست بدهیم، یا قطب‌نما از کار بیفتد ... نباید برای خوشامد این و آن، برخی از مواضع حقیقی امام را یا انکار کرد، یا مخفی نگه داشت... همین مواضع صریح [امام] بود که توده‌های عظیم را مشتاق ملت ایران و بسیاری را پیرو ملت ایران کرد... امام را صریح باید آورد وسط میدان. مواضعش بر علیه استکبار، مواضعش بر علیه ارتجاع، مواضعش بر علیه لیبرال دموکراسی غرب، مواضعش بر علیه منافقان و دورویان را باید صریح گذاشت. کسانی که تحت تأثیر آن شخصیت عظیم قرار گرفتند، این مواضع را دیدند و تسلیم شدند... امام منهای خط امام، امام بی‌هویت است. سلب هویت از امام، خدمت به امام نیست. (بیانات: ۱۳۸۹/۳/۱۴)

8. 5. 4. تدوین و تبیین تاریخ انقلاب

رهبر معظم انقلاب معتقدند فضیلت قبل انقلاب و همچنین طلاب جوان، در محیط‌های طلبگی وقایع قبل و بعد از انقلاب مورد بررسی و تبیین قرار گرفته و به نسل جوان ارائه گردد تا ارزش انقلاب مشخص گردد ایشان به راهکار مهمی اشاره کرده، می‌فرماید: تجربه‌های متراکم انقلاب را، این تجربه‌های انبوه این ۳۷ سال را تدوین کنید؛ این یک کار علمی است، یک پژوهش علمی - تاریخی است. امروز ما احتیاج داریم به اینکه یک نگاهی به گذشته داشته باشیم؛ راه‌هایی که آمدیم، کارهایی که کردیم، کارهایی که کردند، تجربه‌هایی که از سر گذراندیم، این نشیب‌و‌فرازهای عجیب و غریبی که در سر راه بوده است و انقلاب توانسته خود را از این پیچ‌و‌واپیچ راه‌های گوناگون پیش‌برد به سمت اهداف و متوقف نشود، این احتیاج به تدوین دارد؛ این احتیاج به کار علمی دارد... البته این خطاب من... به همه‌ی دانشگاه‌ها و به همه‌ی مراکز علمی و به حوزه‌های علمیه است. (بیانات: ۱۳۹۵/۳/۳)

6. راهکارهای تحقق حوزه انقلابی از دیدگاه رهبر

۱- شناخت مبانی، ارکان نظام و انقلاب

انقلابی بودن مولفه‌های مختلفی دارد و اولین مولفه شناخت مبانی و ارکان نظام و انقلاب است که مهمترین و محوری‌ترین آنها ولایت فقیه است؛ یعنی کسی که به لحاظ فکری و معرفتی، ولایت فقیه برایش حل نشده باشد و دچار شک، تردید و یا منکر آن باشد، نمی‌تواند انقلابی باشد.

۲- ایمان و باور قلبی

مؤلفه دوم، ایمان و باور قلبی به ولایت است، گرچه شناخت مستدل و مستند شرط لازم انقلابی بودن است، ولی شناخت بدون باور قلبی، روحیه انقلابی در انسان نمی آفریند و به تبع آن در مقام عمل هم انقلابی عمل نمی کند، انسان تا از عمق جان معتقد به ولایت فقیه نباشد، نه روحیه انقلابی خواهد داشت و نه اراده و منش انقلابی در او شکل می گیرد و نه حضور انقلابی در صحنه خواهد داشت.

۳- ارتباط عاطفی

ارتباط عاطفی با ولایت و نظام و انقلاب است. احساس عاطفی مسئله مهمی است. اینکه قرآن روی محبت نسبت به خدا و رسول خدا(ص) و به خصوص اینکه در قرآن و روایات روی مودت اهل بیت(ع) به عنوان اجر رسالت تأکید می کند، به دلیل نقشی است که محبت و مودت در حرکت در مسیر الی الله و انقلاب پیامبر گرامی اسلام(ص) دارد؛ قرآن کریم در مورد مودت اهل بیت(ع) به عنوان اجر رسالت می فرماید: «قل ما أسئلكم عليه من أجر إلا من شاء أن يتخذ إلى ربه سبيلاً».

۴- اقدام و عمل

مؤلفه چهارم انقلابی بودن، اقدام و عمل است. هرچند سه مؤلفه پیشین انسان را به سوی اقدام و عمل فرا می خواند، ولی گاه موانع و عواملی فرد را در مقام عمل دچار تردید و سستی می کند و وسوسه های شیطانی، راحت طلبی و هوای نفس انسان را وادار به توجیه عمل خویش و انحراف از وظیفه می کند و در مقام عمل، انقلابی عمل نمی کند و مصلحت اندیشی های نادرست به او جهت می دهد. البته عمل انقلابی به معنای عمل غیرحکیمانه، غیرکارشناسانه، غیرمدرانه و بدون انضباط یا خدای ناکرده خارج از ضوابط شرعی نیست.

۵- بصیرت

مؤلفه پنجم، بصیرت است. بصیرت در قلمرو دشمن شناسی و شناخت دقیق توطئه های دشمن، بصیرت در شناخت آسیبها و شیوه پیشگیری و درمان آن. بصیرت در اولویت بندی مخاطرات و برنامه ریزی حکیمانه و شناخت زمان و مکان. اگر همه مؤلفه های پیشین فراهم آید ولی بصیرت لازم وجود نداشته باشد، انسان، انقلابی عمل نمی کند و عمل انقلابی رخ نمی دهد.

پنج شاخص انقلابیگری، انقلابی بودن و انقلابی ماندن

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر انقلاب اسلامی در مراسم بیست و هفتمین سالگرد امام خمینی رحمه‌الله فرمودند: «انقلاب مال همه است، انقلاب یک شط جاری است... و همه می‌توانند انقلابی باشند... همه انقلابی باشند تا بتوانیم این راه [دستیابی به اهداف انقلاب] را با موفقیت پیش ببریم.» در جدول زیر این پنج شاخص به اختصار مرور شده است:

پنج شاخص انقلابیگری، انقلابی بودن و انقلابی ماندن- مطرح شده در بیانات رهبر انقلاب در حرم امام خمینی ۱۴/۳/۹۵		
۱	پایبندی به مبانی و ارزشهای اساسی اسلام و انقلاب	بنده در سال گذشته در همین جلسه راجع به مبانی امام صحبت کردم. مبانی اساسی ما آنهاست ... اگر این پایبندی وجود داشت، حرکت، حرکت مستمر و مستقیم خواهد بود. در تندباد حوادث این حرکت تغییر پیدا نمیکند... نقطه‌ی مقابل این پایبندی عمل‌گرایی افراطی است. یعنی هر روزی به یک طرف رفتن، هر حادثه‌ای انسان را به یک طرف کشاندن.
۲	هدفگیری آرمانهای انقلاب و همت بلند برای رسیدن به آنها	بعضی سعی می‌کنند جامعه و جوان‌های ما را دچار ناامیدی کنند. بگویند آقا فایده ندارد! نمیشود! نمی‌رسیم! ... شاخص دوم این است که هرگز منصرف نشویم از رسیدن به آن اهداف بلند و آرمان‌های بلند. تسلیم نشویم در مقابل فشارها.
۳	پایبندی به استقلال کشور	استقلال سیاسی معنایش این است که ما در زمینه‌ی سیاسی فریب [دشمن را] نخوریم... استقلال فرهنگی که از همه مهم‌تر است در این است که سبک زندگی را سبک زندگی اسلامی ایرانی انتخاب نکنیم... استقلال اقتصادی هضم نشدن در هاضمه‌ی اقتصاد جامعه جهانی است.
۴	حساسیت در برابر دشمن و نقشه دشمن و عدم تبعیت از آن	باید دشمن را شناخت، نقشه‌ی او را فهمید، از تبعیت دشمن سر باز زد؛ این شاخص چهارم، این عدم تبعیت را قرآن، جهاد کبیر نام نهاده است.
۵	تقوای دینی و سیاسی	اینکه ما عرض کردیم که باید به آرمان‌ها پابند بود، اسلام اینها را از ما خواسته است. یک تکلیف دینی است و رعایت آن تقوای دینی است. تقوای سیاسی هم همراه همین است؛ تقوای سیاسی یعنی انسان از لغزشگاه‌هایی که دشمن می‌تواند از آن استفاده بکند پرهیز بکند.

۵. نتیجه گیری

از مجموع بیانات امام خامنه‌ای در طول این سی سال رهبری انقلاب، این نکته برداشت می‌شود که ایشان همواره برای حوزه جایگاهی رفیع در تشکیل و تداوم انقلاب قائل بودند از همین رو توقع و انتظار بالایی از حوزه داشته و دارند. لذا معیارها، شاخصها و وظایف حوزه و حوزویان را در مقاطع گوناگون بیان فرمودند. اگر حوزه خود را ملزم به رهنمودها و راهبردهای رهبری دانسته و عمل کند، همواره حوزه، انقلابی خواهد ماند و آلا سستی در عمل به فرامین رهبری و خود را از صحنه دور ساختن، موجب انزوای حوزه و در نتیجه، انحراف نظام از انقلاب می‌شود.

چراکه حوزه انقلابی، ضامن اسلامیت و در مسیر بودن نظام و انقلاب است. حال، با توجه به خطرات و آسیب‌هایی که حوزه انقلابی را تهدید می‌کند، رهبر انقلاب از حوزویان، مطالبه جدی دارند که با پاسداری از نظامی که آرزوی همه اولیا الهی است و همچنین تدوین فقه حکومتی، ورود به مسائل جهانی، صیانت از فضای انقلابی کشور، ارتقا سطح بصیرت و هوشیاری در تحلیل وقایع داخل و خارج نظام و همچنین تبیین دقیق، صریح و عالمانه از ثمرات انقلاب، آرمانهای انقلاب، ولایت فقیه و تبیین صریح کلام و راه امام، نقش تاریخی خود را به نحو احسن انجام داده و این انقلاب را به اهداف و آرمانهایش نزدیکتر کنند.

- ۱- نهج البلاغه (صبحی صالح)
- ۲- پایگاه اطلاع رسانی حفظ و نشر آثار آیت الله سید علی خامنه ای، www.khamenei.ir
- ۳- مجموعه مقالات همایش ملی حوزه انقلابی: مقالات برگزیده، جمعی از نویسندگان. (۱۳۹۵). قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)
- ۴- موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه امام، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام خمینی.
- ۵- نرم افزار حدیث ولایت، مجموعه بیانات و پیامهای مقام معظم رهبری، مرکز کامپیوتری علوم اسلامی نور.
- ۶- سخنرانی در جمع علما و روحانین استان مازندران، ۱۳۶۳/۲/۱۷.
- ۷- سخنرانی در دیدار با روحانین و طلاب آزاده، ۱۳۶۹/۸/۵.
- ۸- بیانات در دیدار طلاب حوزه‌های علمیه سراسر کشور در حسینیه‌ی امام خمینی رحمه‌الله (۱۸ اردیبهشت / ۱۳۹۸)
- ۹- بیانات در دیدار اعضای مجمع نمایندگان طلاب و فضلای حوزه علمیه قم (۱۳۹۴/۱۲/۲۵)
- ۱۰- بیانات در دیدار طلاب و فضلا و اساتید حوزه علمیه قم (۱۳۸۹/۷/۲۹)
- ۱۱- بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۹۶/۶/۴)
- ۱۲- سخنرانی در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۱/۶/۲۹.
- ۱۳- سخنرانی در جمع فضلا و طلاب حوزه‌ی علمیه‌ی مشهد، ۱۳۶۴/۶/۱۱.
- ۱۴- سخنرانی در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۱/۶/۲۹.
- ۱۵- حدیث ولایت (مجموعه‌ی رهنمودهای مقام معظم رهبری) ج ۳، ص ۳۹، ۱۳۶۸/۹/۷.
- ۱۶- حدیث ولایت (مجموعه‌ی رهنمودهای مقام معظم رهبری) ج ۳، ص ۳۹، ۱۳۶۸/۹/۷.
- ۱۷- سخنرانی در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۱/۶/۲۹.
- ۱۸- سخنرانی در دیدار با روحانیون و طلاب آزاده، ۱۳۶۹/۸/۵.
- ۱۹- سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «وظایف حوزه در قبال انقلاب اسلامی»، تاریخ بازیابی

۰۳/۰۶/۱۳۹۷